

JAVNI ŽIVOT – ULOGA KORISNIKA U DIZAJNU OTVORENIH JAVNIH PROSTORA GRADA

Dubravko Aleksić, Tanja Trkulja

Univerzitet u Banjoj Luci, Arhitektonsko-građevinsko-geodetski fakultet, Bulevar Vojvode Stepe
Stepanovića 77/3, 78 000 Banja Luka, Bosna i Hercegovina, dubravko.aleksic@aggf.unibl.org

SAŽETAK

Rad se bavi istraživanjem teoretske postavke fenomena javnih gradskih prostora kroz prikaz analize istraživanja koja opisuju strukturu javnih gradskih prostora u smislu procesa koji se unutar njih odvijaju. Analizira javni život i odnos korisnika prema javnom životu odnosno prema otvorenim javnim gradskim prostorima. Bavi se metodološkim principima u procesu projektovanja otvorenih javnih gradskih prostora kroz istraživanje odnosa korisnika i gradskog prostora. Oslanja se na teoriju struktuiranja Antoni Gidensa te na rad Anrija Lefevra o odnosu i ulozi čovjeka prema sopstvenom građenom okruženju. Cilj rada je ukazati na važnost uloge korisnika u dizajnu otvorenih javnih gradskih prostora i predložiti smjernice za takav dizajn. Metoda analize sadržaja koristi se za objašnjenje principa dizajna javnih gradskih prostora i prikaz značaja uloge korisnika u dizajnu sopstvenog okruženja. Rad rezultira smjericama za dizajn javnih prostora u gradu koji direktno uključuje korisnika u proces dizajniranja prostora u kome boravi.

Ključne riječi: javni prostori, javni život, uloga korisnika.

UVOD

U tekstu je akcenat stavljen je na rad danskog arhitekta Jana Geila (Gehl, 2011), tj. na njegovo dugogodišnje istraživanje javnog života u gradu. Specifično, akcenat je stavljen na analizu odnosa neophodnih, opcionih i socijalnih aktivnosti. Geil je izabran i zbog pristupa posmatranju i analizi prostora, zbog velikog značaja koji njegove metode daju čovjeku i njegovom prosuđivanju, ali i zbog djelimičnog otklona od mehanističkog pristupa cjelokupnom procesu dizajna javnih gradskih površina. Istraživanje teoretske postavke javnih gradskih prostora oslanja se i na kritičku analizu teorije konfiguralnosti Bila Hilijera (Hillier, 2004). Istražuje vezu između teorije konfiguralnosti i analize neophodnih, opcionih i socijalnih aktivnosti u istraživanju Jana Geila (2011). Tekst se djelimično bavi i kritičkom analizom teorije strukturiranja poznatog britanskog sociologa Antonija Gidensa (Giddens, 1984) i istraživanjem uloge čovjeka u kreiranju sopstvenog okruženja, kojom se bavio francuski filozof i sociolog Anri Lefevr (Lefebvre, 1991).

JAVNI ŽIVOT - KORISNIK I JAVNI PROSTOR

U arhitektonsko-urbanističkom kontekstu, javni prostor podrazumijeva ulice, zgrade, trgove i sve što je građena sredina, dok se pod pojmom javnog života podrazumijeva sve što se dešava između zgrada, odnosno, u najširem smislu, svaki događaj koji se odvija u javnom prostoru (Gehl, & Svarre, 2013). Različite forme određuju ili stvaraju uslove za nastanak različitih događaja. Kako bi javni prostor bio adekvatan i ispunjavao svoju svrhu, građena sredina treba da bude dizajnirana na takav način da definiše ili usmjerava događaje načinom koji je usklađen sa početnom idejom ili vizijom prostora. Na početnu ideju, koja govori o tome kako prostor treba da izgleda i kakve događaje će proizvoditi, utiču različiti činioci – investitori, državna ili gradska uprava, različite politike, vlasnici zemljišta i, na kraju, neposredni korisnici.

Dobro projektovanje javnih gradskih prostora uključuje visok nivo razumijevanja gradskog života i potreba korisnika koji u prostoru borave i koji ga koriste. Gradski prostor u najvećoj mjeri nastaje kao posljedica interpretacije želja i potreba korisnika od strane nekog posrednika. Čovjek

ne stvara uvijek svoje okruženje prema sopstvenim željama i potrebama. Urbani prostor dizajnira se na osnovu prethodnog projektantskog iskustva, izvođenjem generalnih zaključaka o čovjeku i njegovim potrebama. Tako nastali prostori ne ispunjavaju u dovoljnoj mjeri potrebe korisnika i stoga je neophodno ispitati stvarne potrebe, želje, kao i prostornu predstavu ljudi koji koriste određeni prostor te pronaći mehanizme za implementaciju stvarnih potreba korisnika (Lazarević, 1987). Ovakav pristup po mnogo čemu je svojstven linearnom procesu u dizajnu. Analiza i posmatranje djelovanja korisnika i procesa u gradskom okruženju, ako se posmatra kao odvojen ili poseban proces, neminovno uključuje interpretaciju posmatranih fenomena od strane posrednika, što sa sobom nosi sve manjkavosti posredovanja (Ralević, 2006; Arida, 2003). Iako je neophodno i vrlo korisno, prethodno projektantsko iskustvo bazira se na prethodnim događajima i može vrlo lako da ne odgovara aktuelnim događajima i stvarnim potrebama gradskog prostora. Stvarne potrebe korisnika jedino realno i u najvećoj mjeri mogu znati krajnji korisnici okruženja, i to u trenutku korišćenja.

Život koji se odvija na ulicama i trotoarima osnova je svakog grada. Ulice i trotoari u najvećoj mjeri povezuju gradske aktivnosti koje se obavljaju zbog različitih neophodnih poslova i aktivnosti druženja među stanovnicima. Trgovi, parkovi i skverovi jesu prostori koji još intenzivnije iniciraju građane da međusobno komuniciraju na različitim nivoima. Gradski prostori moraju biti dizajnirani tako da podstiču povjerenje među stanovnicima i ohrabruju ih da borave na javnim površinama. Prisustvo stanovnika na javnim površinama i postojanje povjerenja povećava i bezbjednost gradskog stanovništva te zbog toga definiše gradske javne površine kao značajne prostore u svakom gradu (Jacobs, 1992; Orum, & Neal, 2010). Građani obavljaju neophodne ili primarne aktivnosti u gradskom prostoru kako bi oslobodili vrijeme ili stvorili bolje uslove za aktivnosti koje su usmjerene ka rasonodi. Ukoliko prostori u kojima se odvijaju svakodnevni poslovi omogućavaju usputnu rasonodu, takve prostore možemo posmatrati kao kvalitetne prostore (Gehl, 2010). Podrazumijeva se da u tom slučaju usputne aktivnosti ne umanjuju ili onemogućavaju obavljanje primarnih aktivnosti. Takođe, ukoliko građani imaju prostornu predstavu o okruženju kao sopstvenom ambijentu i ukoliko je prostor tako dizajniran da motiviše korisnike da u njemu borave, građana sredina će imati potrebno prisustvo građana odnosno ispuniće svoju funkciju i svoj smisao. Komunikacija na različitim nivoima danas neizostavno uključuje podjednako već pomenute fizičke i nefizičke, materijalne i nematerijalne ili stvarne i virtualne oblike komunikacije.

Postoji veliki broj otežavajućih i opravdanih razloga zašto nije lako uklopiti prirodu javnog života u proces projektovanja otvorenog javnog prostora. Javni život se svakodnevno mijenja zbog nepredvidljivosti ponašanja korisnika, usljed promjena potreba korisnika tokom vremena i, samim tim, trajne promjene mnogobrojnih različitih faktora koji utiču na način na koji se javni prostor koristi. Osnovna funkcija javnog gradskog prostora jeste omogućavanje različitih interakcija između korisnika, a kvalitetna arhitektura uvijek omogućava međudjelovanje javnog prostora i javnog života. Shodno tome, možemo da tvrdimo da prostor i lokacija mogu da komuniciraju sa svojim korisnicima (Alexander, 1979; Gehl, & Svarre, 2013; Gehl, 2010).

Uobičajeni stav o tome šta je javni prostor govori o površinama koje su javno vlasništvo i koje su suprotnost u odnosu na privatne površine. Vjeruje se da su javne površine mjesta na kojima su svi ljudi dobrodošli, na kojima niko ne može i ne treba da bude odbijen. Na određeni način, to su mjesta koja predstavljaju integralni dio savremenog demokratskog društva (Miller, 2007). Fenomeni javnog i privatnog sve više se mijenjaju. Granica se pomjera podjednako iz smjera javnog prema privatnom i iz smjera privatnog prema javnom. Zahvaljujući tehnologiji, čovjek u udobnosti sopstvenog doma može lako da bude prisutan u javnom prostoru. Takođe, u javnom gradskom prostoru građani se brzo mogu isključiti iz neposrednog konteksta i svoje djelovanje povezati sa prostorom kao vrstom lične imaginacije ili sa fizički udaljenim prostorom, te tako u kontekstu svoje trenutne fizičke teritorije djelovati privatno u javnom prostoru. Dodatna mogućnost preklapanja javnog i privatnog povećava mogućnost izbora i diže stepen dobrodošlice u prostor, što još više demokratizuje okruženje (Đukić i Aleksić, 2019).

Metode projektovanja javnih gradskih prostora mogu imati različite konačne ciljeve u smislu svrhe budućeg prostora. Pojedine metode imaju kao cilj namjerno stvaranje prostora koji su

atraktivni samo za određene grupe korisnika. Takvi prostori dizajnirani su da za ostale korisničke grupe budu manje atraktivni ili čak odbojni. Tako se neki korisnici podstiču da koriste prostor, dok se ostali obeshrabruju (Zukin, 1995). Faktori koji utiču na ovakav pristup različiti su, ali se uvijek oslanjaju na razlike među građanima. To su najčešće različite društveno-socijalne razlike, kao što su klasne razlike između bogatih i siromašnih, razlike prema starosnoj dobi građana, vjerskoj ili nacionalnoj pripadnosti i druge (Đukić, Milovanović i Aleksić, 2018).

U mnogim slučajevima, investitori i graditelji zahtijevaju dizajn koji će umanjiti mogućnost obavljanja socijalnih aktivnosti na javnim površinama. To postižu tako što od arhitekata traže da namjerno umanje upotrebljivost prostornih elemenata kako elementi ne bi mogli da se koriste za druženje i odmor (Smithsimon, 2007). Takođe, često se postavlja i pitanje ko ima pravo da koristi javni prostor. Raspravlja se o tome da li svaki pojedinac treba da ima pristup javnim površinama ili je potrebno da postoje određena ograničenja u tom smislu. Na sreću, najveći broj metoda ima za cilj dizajn prostora koji je pristupačan svima i koji može u što većoj mjeri osigurati prisustvo velikog broja korisnika koji imaju različita interesovanja i potrebe. Takve metode su usmjerene na dizajn koji rezultuje prostorima koji su potencijalno bezbjedniji i stvaraju manje konflikata (Aleksić, 2015).

Ponekad javni prostori odbijaju korisnike i postaju manje otvoreni i pristupačni zbog većeg prisustva policije i različitih upadljivih metoda nadgledanja prostora. Iako je policija prisutna u prostoru kako bi obezbijedila osjećaj sigurnosti i ohrabrila građane da u većem broju borave u javnim gradskim prostorima, često njihovo prisustvo postiže suprotan efekat (Davis, 1992). Zbog bezbjednosti, ali i zbog svih ostalih faktora koji utiču na kvalitet otvorenih javnih gradskih prostora, većina razvijenih metoda koje se koriste za istraživanje i unapređenje odnosa između javnih prostora i javnog života, tj. između javnog života i potreba korisnika u javnom prostoru, zasnivaju se na posmatranju i analizi. Iz tog razloga, neophodno je razviti alate koji će analizirati način na koji korisnici upotrebljavaju prostor (Gehl, & Svarre, 2013; Gehl 2010). Kako bi otvoreni javni gradski prostori bili dovoljno atraktivni za život i boravak, neophodno je pravilno razumijevanje potreba i ponašanja stanovnika u gradu. Jedan od alata za pravilno shvatanje potreba gradskih korisnika jeste direktno posmatranje, koje se sastoji od mapiranja aktivnosti i ponašanja zbog boljeg shvatanja zašto i kako se određeni javni prostori koriste (Gehl, 2011). Pomenuta metoda je prisutna u istraživanju Jana Geila i daje prednost posmatranju u odnosu na direktno ispitavanje korisnika ili u odnosu na računsko definisanje uzroka problema. Prikupljeni podaci se dokumentuju, analiziraju i interpretiraju. Prednost se daje posmatranju koje vrši čovjek, dok se kamere, senzori i slična tehnološka pomagala koriste samo kao pomoćno sredstvo. Geil i njegovi savremenici daju prednost posmatranju koje vrše ljudi jer smatraju da čovjek može najpravilnije da razumije drugog čovjeka. Posmatranje uključuje interpretiranje, analize i određene sisteme za definiciju ili ocjenu. To podrazumijeva periode analize odvojene od dizajna. Osim velikog truda da se spoznaju potrebe stanovnika i izgradi adekvatan prostor, korisnici ne učestvuju previše u stvaranju sopstvenog okruženja (Gehl, & Svarre, 2013).

DIZAJN OTVORENIH JAVNIH PROSTORA GRADA

Sušтина istraživanja javnog gradskog prostora metodom Jana Geila zasniva se na posmatranju interakcije između korisnika i prostora, u prevodenju posmatranja u sistem koji obezbjeđuje informacije o odnosu između javnog života i javnog prostora. Cilj je prepoznavanje obrazaca javnog života i ugrađivanje tih obrazaca, kao važnog elementa, u planiranje i dizajniranje prostora. Geil smatra da je neophodno da posmatranje javnog života vrši čovjek i daje mu prednost u odnosu na različite tehnološke metode nadgledanja i analize. Čovjek može da kroz posmatranje istovremeno i razumno zaključuje o svemu što vidi, dakle, može i da raspolaže sa mnogo više od običnih suvih činjenica (Gehl, & Svarre, 2013).

U širem metodološkom kontekstu, metod Jana Geila (2011; 2013) moguće je dekomponovati na posmatranje od strane čovjeka, tj. arhitekta, analizu i zaključivanje na osnovu onoga što se vidi, te, na kraju, na djelovanje ili projektovanje u skladu sa zaključcima. Najčešće se radi o pravolinijskom procesu u kome jedna faza slijedi drugu i završava se izgradnjom rezultujućeg fizičkog prostora. U zavisnosti od toga u kojoj mjeri je proces kvalitetno izveden, nastali prostor će

ispunjavati svrhu sopstvenog postojanja. Kvalitet procesa u velikoj mjeri zavisi od sposobnosti arhitekta da pravilno procijeni ili predvidi potencijalne buduće okolnosti i potrebe novih korisnika.

Većina studija o otvorenim javnim gradskim prostorima fokusira se na fizičko okruženje. Javni gradski prostori koriste se za fizičke kontakte koji omogućavaju različite fizičke interakcije i aktivnosti koje se mogu podijeliti na neophodne ili primarne, opcione i socijalne. Neophodne aktivnosti odvijaju se svakodnevno i podrazumijevaju aktivnosti koje ne uključuju odmor ili slobodno vrijeme. Opcione aktivnosti uključuju manje ili više nasumične i uobičajene aktivnosti koje se odvijaju na ulici, trgu, u parku, itd. Socijalne aktivnosti su isprepletene kroz primarne i opcione aktivnosti i podrazumijevaju svaku vrstu komunikacije između korisnika javnih gradskih prostora. Kvalitet fizičkog okruženja određuje prisustvo opcionih aktivnosti. Veći broj opcionih aktivnosti znači više socijalnih aktivnosti te veći kvalitet fizičkog okruženja (Gehl, 2011).

Različiti korisnici učestvuju u različitim aktivnostima javnih gradskih prostora. Neophodne aktivnosti uključuju građane koje posao veže za djelovanje u javnom okruženju: odlasci i dolasci na posao i u školu, održavanje javnih prostora, različita kretanja vezana za promet robe i sl. Opcione aktivnosti obavljaju korisnici u slobodno vrijeme, bilo da se radi o pauzi, kada korisnici koji većinu dana obavljaju neophodne aktivnosti postaju privremeno korisnici opcionih aktivnosti, ili se radi o korisnicima koji u toku cijelog dana mogu da koriste potencijal ponuđenih opcionih aktivnosti javnih gradskih prostora (Gehl, 2010).

Bil Hilijer dijeli korisnike javnih gradskih prostora na „uobičajene“ ili obične građane, koji upotrebljavaju prostor za obavljanje svakodnevnih aktivnosti, i na „prostorne istraživače“, koji nisu fokusirani na svakodnevne ciljeve i čije se prisustvo u prostoru suštinski veže za otkrivanje potencijala okruženja (Hillier, 2004). Primarne ili neophodne aktivnosti okupljaju „uobičajene“ stanovnike koji borave i djeluju u okviru primarnih aktivnosti. Opcione aktivnosti okupljaju „prostorne istraživače“, ali i „uobičajene“ građane za vrijeme pauze, tj. u toku njihovog slobodnog vremena.

Hilijer građane koje naziva istraživačima povezuje sa djecom, odnosno definiše njihove osobine kao dječje. Djeca se najčešće zadržavaju u okviru matrice dječjih igrališta, parkova i sličnih prostora koji su ciljano njima namijenjeni. Međutim, kada im se pruži prilika, djeca brzo pronađu rupe u urbanom sistemu koji ih prostorno određuje i tjera na boravak u prostorima koji su njima namijenjeni. Djeca tada stvaraju nove teritorije koje samostalno, u skladu sa mogućnostima, oblikuju prema sebi. Takvi prostori dodatno privlače drugu djecu i pretvaraju se u prostor nove vjerovatnoće ili prostor koji može da generiše nove potencijale. Hilijer dalje objašnjava da su novi potencijalni prostori dio prirodne težnje čovjeka za stvaranjem i unapređenjem, te da ponašanje djece, kada je u pitanju želja za istraživanjem, nije različito od ponašanja odraslih, samo djeca imaju više uslova za ispoljavanje svojih želja (Hillier, 2004). Linearni, deterministički proces dizajna prostora koji spominje Arida (2003) i rezultujuće završeno determinisano okruženje tretiraju opisane prostorne istraživače i njihovo djelovanje kao izuzetak ili kao situaciju u kojoj se prostor koristi izvan okvira prethodno definisane namjene. Eventualno uvažavanje djelovanja prostornih istraživača u linearnom dizajn procesu traži analizu djelovanja prostornih istraživača, nalaženje opravdanja za takvo djelovanje, projekat koji omogućava uslove za stalno djelovanje i implementaciju projekta. To traži vrijeme i period dok se prostor ne završi. Korisnici – istraživači ostaju u statusu nekoga ko koristi prostor izvan pravila korišćenja, a njihovo djelovanje se u izvjesnoj mjeri definiše kao pogrešno ili kao greška u sistemu. Sa druge strane, otvoreni dinamički gradski sistem sa povratnom vezom, koji analizira Forester (1969), definiše djelovanje prostornih istraživača kao novu informaciju koja automatski može biti novi potencijal i može generisati unapređenje okruženja. Na određen način determinisan prostor, nastao kao rezultat linearnog procesa dizajna zabranjuje djelovanje prostornih istraživača, dok otvoreni dinamički prostorni sistem to djelovanje ohrabruje, prihvata, uključuje i vidi kao osnovu sopstvenog unapređenja i opstanka.

Hilijer (2004) raspravlja o idejama o kojima se misli i o idejama sa kojima se misli. Tvrdi da ljudski um jednostavno prepoznaje konfiguracije bez primarne potrebe da se one imenuju, označavaju ili objašnjavaju. On objašnjava da je čovjek dobar u ispoljavanju intuicije, ali da je loš kada analizira. Zato čovjek jednostavno može da prepozna i koristi različite prostorne

konfiguracije bez razmišljanja i analiziranja tih konfiguracija. Ideje o kojima se misli predstavljaju riječi i način kako su riječi povezane te šta predstavljaju, a ideje sa kojima se misli predstavljaju semantička pravila koja upravljaju rasporedom riječi kako bi riječi stvorile značenje. Dakle, riječi o kojima se misli su kao stvari ili objekti, dok su riječi ili ideje sa kojima se misli kao struktura koja ima svoja prirodna pravila konfigurisanja. Hilijer ova prirodna pravila konfigurisanja naziva „nesvjesnom konfiguralnošću“.

Koncept ideja o kojima se misli i ideja sa kojima se misli može se staviti u odnos prema samosvjesnom i nesamosvjesnom procesu (Alexander, 2007), kritičkom i postkritičkom dizajnu te linearnom analitičkom dizajn procesu i dinamičkom sistemu sa povratnom vezom i iteracijama. Naime, ideje o kojima se misli baziraju se na razmišljanju ili analizi i u čovjekovom umu imaju svoj, na određen način, determinisan prostor za razmišljanje, odvojen od djelovanja pod uticajem tog istog razmišljanja. Taj proces se veže za samosvjesni proces dizajna jer se i on zasniva na analizi teorije koja je, u stvari, razmišljanje o temi. Analize ili razmišljanja o temi ili ideji, po svojoj prirodi, zahtijevaju određeno vrijeme u linearnom dizajn procesu. Sa druge strane, nesamosvjesni proces ne traži misli o ideji jer djeluje u skladu sa uspostavljenim normama ideje. Naravno, to ne isključuje paralelno razmišljanje sa idejom. Linearni zatvoreni proces dizajna odgovara procesu misli o ideji, dok dinamički kružni sistem odgovara razmišljanju sa idejom, a pritom ne isključuje razmišljanje o ideji.

Kako bi se ovaj fenomen ili analogija bolje razumjeli, može se napomenuti da linearni i dinamički sistem dizajna nisu suštinski u suprotnosti. Oni su međusobno povezani, odnosno sadrže jedan drugi. Tačnije, dinamički kružni sistem sastoji se od niza paralelno spojenih linearnih sistema. Postkritički proces daje mogućnost subjektu koji upravlja njime, zahvaljujući iteracijama i povratnoj vezi, da brzo ili odmah vidi posljedice sopstvenog djelovanja ili razmišljanja. Zbog toga se vrijeme za razmišljanje o ideji skraćuje ili čak nestaje u korist razmišljanja sa idejom. Razmišljanje sa idejom strukturalno se dijeli na razmišljanje koje se odvija u jednom paralelnom sloju linearnog sistema, dok se implementacija iste ideje paralelno odvija i živi u drugim paralelnim vremenskim slojevima.

Hilijer opisanu nesvjesnu konfiguralnost naziva znanjem o tome kako se treba ponašati ili znanjem jezika. Zajednički, takvo znanje naziva socijalnim ili društvenim. Ono ima za cilj da stvara i uređuje shvatljive prostorno-vremenske događaje kroz koje je moguće prepoznati prisustvo kulture u svakodnevnom životu. Socijalno znanje treba odvojiti od formalnog znanja, koje se uči u školama i na univerzitetima, jer je svrha formalnog znanja da objasni svijet više nego da nauči ili pomogne čovjeku da se adekvatno ponaša. Stoga, Hilijer formalno znanje naziva analitičkim ili naučnim znanjem (Hillier, 2004). Analitičko ili naučno znanje odgovara samosvjesnom procesu dizajna, dok je socijalno znanje više u skladu sa nesamosvjesnim procesom, odnosno logikom nesamosvjesnog procesa.

I socijalno i analitičko znanje zasnivaju se na apstraktnim principima i idejama koje daju smisao prostorno-vremenskim događajima, koji su pak nastali pod uticajem principa i ideja. Apstraktni principi socijalnog znanja su kodovi, pravila i ideje o kojima se razmišlja, dok su apstraktni principi analitičkog znanja teorije, hipoteze i paradigme. Prostorno-vremenski događaji nastali pod uticajem ideja, pravila i kodova jesu razgovori, ponašanje, prostori i, opet, ideje, dok događaji nastali iz teorija, hipoteza i paradigmi predstavljaju činjenice i fenomene (Hillier, 2004). Kriterijumi apstraktnih principa i prostorno-vremenskih događaja mogu povezati samosvjesne i nesamosvjesne uticaje na okruženje. Uz uključivanje otvorenog dinamičkog sistema, koji kao sopstvene elemente koristi i apstraktne principe i prostorno-vremenske događaje socijalnog i analitičkog znanja, potencijalno je moguće definisati teorijski model koji će koristiti prednosti i samosvjesnog i nesamosvjesnog procesa.

Hilijer postavlja pitanje da li je moguće definisati model sistema koji generiše sve prostorno-vremenske događaje i one koji se opravdano mogu dogoditi. Takav model bio bi teorija sistema koji bi, na primjer, mogao da identifikuje sve događaje i da onda izdvoji sve koji se zaista mogu dogoditi (Hillier, 2004). Radi se o jednoj vrsti metode predviđanja koja može pravilno ili pravilnije da uoči potencijalne posljedice ideje, koncepta ili planiranog rješenja. Sistem se može posmatrati i kao simulacija budućih događaja koja, pored prostorno-vremenskih i fizičko-funkcionalnih

aspekata okruženja, može da predvidi ili simulira ambijentalno-kulturološke implikacije. Bez obzira na prednosti metoda čija je uloga predviđanje budućeg načina korišćenja prostora, simulacije koje se odvijaju u sklopu linearanog procesa dizajna dio su analize koja je ograničena na period prije izgradnje prostora. Linearni proces dizajna, čak i ako uključuje simulacije i scenarije, uvijek će proizvoditi prilično zatvoren i determinisan prostor.

Arhitekturu možemo posmatrati kao proces i kao materijalni proizvod tog procesa u vidu zgrade, trga, parka itd. Ona predstavlja istovremeno i stvar i aktivnost ili proces koji dovodi do nastanka stvari (Hillier, 2004). U linearnom dizajn procesu, stvar je rezultat procesa. U otvorenom dinamičkom sistemu, stvar je takođe rezultat procesa, ali proces i stvar postoje i istovremeno, tj. proces je dinamičan, stalno traje i povezan je sa rezultujućim oblikom. Dakle, arhitektura u dinamičkom sistemu konstantno generiše okruženje i postoji i kao stvar i kao aktivnost ili proces.

Hilijer u odnosu arhitekture kao stvari ili objekta i arhitekture kao znanja ili procesa prepoznaje dva aspekta: vernakularno znanje kulturoloških ili tradicionalnih praksi građenja i aspekt znanja o zakonima ili pravilima koji definišu arhitekturu. Put od objekta do arhitekture Hilijer predstavlja kao put od vernakularnog znanja do zakona i pravila koji definišu arhitekturu (Hillier, 2004).

Ukoliko bismo u otvoreni dinamički sistem koji sadrži elemente kodova, pravila, ideja, teorija, hipoteza, paradigmi, razgovora, društvenog ponašanja, prostora, činjenica i fenomena o kojima govori Hilijer (2004) dodali element čovjeka, tj. arhitekta koji bi bio svojevrtni administrator sistema, mogli bismo napraviti sintezu između metoda posmatranja Jana Geila (2011; 2013) i metode prostora kao sintakse Bila Hilijera (2004). Arhitekta bi u tom slučaju istovremeno posmatrao prostor i upravljao dinamičkim sistemom.

Entoni Gidens govori o socijalnoj interakciji kao o uzajamnom dejstvu između učesnika ili korisnika u okruženju međusobnog prisustva. Sisteme definiše kao uzajamno dejstvo između učesnika ili kolektiviteta u prostorno-vremenskom kontinuitetu (Giddens, 1984). Prostorni uslovi mogu biti takvi da u manjoj ili većoj mjeri omogućavaju socijalnu interakciju. Interakcija se odvija u trenutku sadašnjosti i proizvod je međusobnih uticaja subjekata koji učestvuju u interakciji i okruženja u kojem se interakcija odvija. Više različitih ili sličnih interakcija povezanih određenim interpretacijama čini sistem. Način kako se interakcije povezuju međusobno i sa okruženjem unutar koga se odvijaju predstavljaju osobine sistema.

Kako bi bilo moguće ispitati strukturaciju socijalnog sistema, potrebno je istražiti da li je taj sistem, kroz primjenu ili generativna pravila i potencijale, stvoren ili ponovo stvoren kroz socijalnu interakciju (Giddens, 1976; Bryant, & Jary, 2003). Uloga korisnika u stvaranju prostora koji nije isključivo i trajno vezan za jednog istog čovjeka neizostavno se bazira na socijalnoj interakciji. Svaki sistem može da se reprodukuje ili konstantno generiše kroz socijalnu interakciju njegovih korisnika. Stalna reprodukcija podrazumijeva stalnu vezu sistema kroz određeni interfejs sa korisnicima i sa njihovom međusobnom interakcijom. Interakcija se odvija u trenutku korisničkog međudjelovanja u granicama sistema, dok se prostorna reprodukcija, koja je potencijalno i reprodukcija nove socijalne interakcije, odvija kroz različite pravce generativnog cikličnog djelovanja.

Gidens (1993) analizira strukturalističke teorije, voluntarističke teorije i teoriju strukturiranja. U strukturalističkim teorijama kultura i strukture određuju, oblikuju i snažno ograničavaju sve pojave, procese i prostore. Izbori učesnika u takvim prostorima su iluzorni, marginalni ili trivijalni. Korisnici predstavljaju kulturološke neznalice, žrtve okolnosti ili instrumente istorije.

Voluntarističke teorije opisuju strukture kao promjenljive proizvode slobodnih agenata, odnosno učesnika ili korisnika. Učesnici imaju mogućnost da načine prave izbore, tj. učesnici određuju okolnosti. Teorija strukturiranja definiše strukturu kao posrednika i kao izlazni rezultat ili proizvod ponašanja koje rekurzivno organizuje. Učesnici su obrazovani kompetentni korisnici koji refleksno ili povratno prate sopstveno djelovanje (Giddens, 1993; Bryant, & Jary, 2003). Teorija strukturiranja na izvjestan način spaja strukturalističke i voluntarističke teorije. Ona omogućava korisnicima da definišu strukture zahvaljujući sopstvenom djelovanju, sopstvenoj volji ili izborima. Strukture koje definišu korisnici promjenljive su i fleksibilne i ispoljavaju mogućnosti za djelovanje svojih korisnika. Step en ograničenosti postoji, ali se on mijenja i rekurzivno umanjuje

djelovanjem učesnika. Obrazovanost učesnika o strukturi upravo se postiže ograničenjima koja se konstantno umanjuju ili brišu. Struktura kao medijum ili posrednik zahtijeva od korisnika da razumiju procese u kojima učestvuju, a to ih čini kompetentnim i obrazovanim. Rekurzivno djelovanje, organizacija i mogućnost da korisnici refleksno ili povratno prate sopstveno djelovanje sastavni su dio svojevrzne obrazovne djelatnosti proizvoda teorije strukturiranja.

Kako bi se postigao kvalitetan nivo socijalne interakcije u okruženju, neophodno je uključiti sve učesnike u gradskim aktivnostima. Okruženje i aktivnosti u njemu dostignuće su svih pripadnika prostora. Socijalni red ne postiže se internacionalizacijom vrijednosti nego pomjeranjem odnosa između produkcije i reprodukcije jer je za produkciju neophodna reprodukcija (Giddens, 1993). Internacionalizacija vrijednosti neminovno umanjuje lokalne karakteristike i često svi učesnici u tom procesu nisu dovoljno spremni da se odreknu lokalnih vrijednosti, bez obzira na to što se i u novim internacionalnim vrijednostima možda krije ista suština kao u lokalnim karakteristikama. Zbog toga se internacionalizacija može posmatrati i kao nametanje. S druge strane, produkcija i reprodukcija kao generički proces predstavljaju katalizator vrijednosti u kojem svaki korisnik ima sopstvenu kontrolu i može dobrovoljno da utiče na sve procese sa kojima se sreće. To mu daje dovoljno prostora da razumije okolnosti i da, kako to teorija strukturiranja nalaže, bude kompetentan i obrazovan. Razumijevanje okruženja i podrška korisnika, koji su istovremeno i kreatori, čini okruženje visokokvalitetnim. Takođe, reprodukcija koja djeluje u opisanom maniru može da održava i unapređuje prostor te da ga konstantno čini kvalitetnim.

Anri Lefevr govori da je socijalni prostor u stvari proizvod socijalnog djelovanja te da tako proizveden prostor služi kao alat za misli i aktivnosti. Prostor je sredstvo kontrole, dominacije i moći (Lefebvre, 1991). Prateći ovu logiku, može se zaključiti da zatvoreni društva proizvode zatvoreni i determinisani okruženja. Zahvaljujući determinizmu, takvi prostori lako kontrolišu svoje korisnike i dominiraju nad njima. Funkcionalistički determinizam usmjerava stanovnike u određene zone i na određeni način ih ograničava i oduzima im slobodu. Prostor čija manifestacija ima isključivo nepromjenljiv fizički oblik neminovno u velikoj mjeri dominira i kontrolišu svoje korisnike. Ukoliko je takvo fizičko okruženje dominantno rezultat samosvjesnog djelovanja arhitekta, različitih političkih ili drugih uticaja centara moći, koji nisu posrednik građana kao krajnjih korisnika, tada je ono, neminovno, sredstvo kontrole, dominacije i moći. Reprodukcija i generički procesi u ovakvim okolnostima skoro da su nemogući.

Socijalno djelovanje se mnogo efikasnije može transformisati u prostor zahvaljujući produkciji i reprodukciji, odnosno pomoću generičkog procesa. Korisnici, kao osnovni nosioci socijalnog djelovanja, promjenljivi su i neodređeni u svojim aktivnostima. Može se reći da je pružanje mogućnosti ispoljavanja neodređenosti, u suštini, sloboda i predstavlja predušlov za mogućnost izbora. Ako se korisnici nađu u rigidnom okruženju, oni mogu samo da se prilagode ili podrede okolnostima, ali ako borave u fleksibilnom okruženju, onda mogu da utiču i da mijenjaju okruženje. Promjena okruženja ili sistema koji ga generiše automatski otvara uslove da se i korisnik unapređuje, obrazuje i stiče potrebne kompetencije. Na taj način, i čovjek i prostor rastu i uzajamno se unapređuju.

Živo ljudsko tijelo je mreža, sistem sistema, hijerarhija samoregulacionih procesa sa procesima za upravljanje, akumulaciju, memorisanje i iskustva. Planeta Zemlja je takođe skup samoregulacionih procesa. Svi nabrojani elementi osnova su stabilnosti, postoje i čine sve ono što predstavlja „stvarnost“ ili „realnost“ (Lefebvre, 1965). Postavlja se pitanje – ako su reprodukcija, generativnost i samoregulacija u osnovi čovjekovog bića i u osnovi prirode, koja je čovjekov primarni kontekst, zašto arhitektonsko djelovanje kao svoj rezultat ima determinisane forme sa vrlo malo sistemskog i generativnog u sebi? Istina je da u procesu projektovanja postoje generički procesi i različiti sistemski procesi. Međutim, svi oni na kraju rezultuju determinističkim rješenjem. Može se pretpostaviti da bi neodređeno rješenje moglo biti nestabilno ili da se takvim rješenjem ne bi moglo upravljati ili u njegovom kontekstu planirati dalji prostorni razvoj. S druge strane, Lefevr (1965) navodi da se stabilnost nalazi u samoregulaciji, koja je, u suštini, neodređen i otvoren proces.

ZAKLJUČCI

Cilj rada je bio predstaviti istraživanja i teorije važne za odnos između čovjeka i otvorenih javnih prostora grada i ukazati na važnost uzimanja u obzir čovjekovih potreba, kao primarnog kriterijuma, prilikom projektovanja. Mehanizam veze između korisnika i prostora je neophodan i neizostavan element u dizajnu javnog gradskog prostora. Dobro je ako takav mehanizam omogućava čovjeku spontano kretanje kroz prostor, bez ograničenja, i aktivnu ulogu dizajnu građene sredine koju koristi.

Lefevr objašnjava da su najljepši oni gradovi u kojima festivali nisu unaprijed planirani nego oni gradovi u kojima postoji prostor koji omogućava da se festivali spontano dešavaju (Lefebvre, 1987). Okruženja koja omogućavaju spontani nastup korisnika imaju veći stepen otvorenosti u kontekstu redizajna i unapređenja. Ovakva okruženja dozvoljavaju korisniku da bude dio prostorne kreacije koja stvara okruženje. Spontanost zahtijeva dobro dizajniran mehanizam veze između prostora i korisnika, odnosno traži aktivnu povratnu vezu djelovanja čovjeka prema građenoj sredini.

LITERATURA

- Aleksić, D. (2015). Quantum Architecture and Safety of Open Public Spaces. In *Monograph Twenty Years of Human Security: Theoretical Foundations and Practical Applications*, (265–273). Belgrade: University of Belgrade, Human Security Research Center of the Faculty of Security Studies.
- Alexander, C. (1979). *The Timeless Way Of Building*. New York: Oxford University Press.
- Alexander, C. (2007). 1964 Christopher Alexander: The Self-conscious Process. *Rethinking Technology: A Reader in Architectural Theory*, 143–153. London, New York: Routledge.
- Arida, A. (2003). *Quantum City*. New York: Oxford University Press.
- Bryant, C., & Jary, D. (2003). Anthony Giddens. *The Blackwell companion to major contemporary social theorists*, 247–274. Malden: Blackwell Publishing.
- Davis, M. (1992). Fortress Los Angeles: The Militarization of Urban Space. *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*, 154–180. New York: Hill and Wang.
- Đukić, A., Aleksić, D. (2019). Mixed Reality Environment and Open Public Space Design. In *Proceedings Keeping up with Technologies to Create the Cognitive City* (pp. 44–59). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Đukić, A., Milovanović, V., Aleksić, D. (2018). Urban Non-Mechanical Code and Public Space. In *Proceedings of the 5th International Academic Conference on Places and Technologies – Keeping up with Technologies to Adapt Cities for Future Challenges*. Belgrade, Serbia: University of Belgrade, Faculty of Architecture.
- Forrester, J. W. (1969). *Urban Dynamics*. Waltham: Pegasus Communication.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Washington, Covelo, London: Island Press.
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space*. Washington, Covelo, London: Island Press.
- Gehl, J., & Svarre, B. (2013). *How to Study Public Life*. Washington: Island Press.
- Giddens, A. (1976). Functionalism: après la lute. *Social Research* 43, 325–366.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1993). *New Rules of Sociological Method*. Stanford: Stanford University Press.
- Hillier, B. (2004). *Space is the Machine: A configurational theory of architecture*. London: Space Syntax.
- Jacobs, J. (1992). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books.
- Lazarević, B.N. (1987). *Urbana percepcija*. Beograd: Centar za multidisciplinarne studije.
- Lefebvre, H. (1965). *Métaphilosophie Prolégomènes*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Lefebvre, H. (1987). An Interview with Henri Lefebvre, *Environment and Planning D*, 5(1), 27–38.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

- Miller, K. F. (2007). *Designs on the public: the private lives of New York's public spaces*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Orum, A. M., & Neal, Z. P. (2010). *Common ground? Readings and reflections on public space*. New York, London: Routledge.
- Ralević, M. (2006). *Modelovanje urbanog procesa*. Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Smithsimon, G. (2007). Dispersing the Crowd: Bonus Plazas and the Creation of Public Space. *Urban Affairs Review* 43(3), 325–351.
- Zukin, S. (1995). *Cultures of Cities*. Cambridge, MA: Blackwell.

PUBLIC LIFE - USERS' ROLE IN THE DESIGN OF OPEN PUBLIC CITY SPACES

Dubravko Aleksić, Tanja Trkulja

University of Banja Luka, Faculty of Architecture, Civil Engineering and Geodesy, Vojvode Stepe Stepanovića Blvd. 77/3, 78 000 Banja Luka, Bosnia and Herzegovina,
dubravko.aleksic@aggf.unibl.org

ABSTRACT

The paper deals with the research of the theoretical setting of the phenomenon of public urban spaces through the presentation of the analysis of research that describes the structure of public urban spaces in terms of the processes that take a place within them. It analyzes public life and the user's relationship with the city life, i.e., relationship toward open public urban spaces. It deals with methodological principles in the process of designing open public urban spaces through research on the relationship between users and urban space. The text relies on the theory of structuration by Anthony Giddens and on the work of Henri Lefebvre on the relationship and role of people towards their own built environment. The aim of this paper is to point out the importance of the role of users in the design of open public urban spaces and to propose guidelines for such design. The method of content analysis is used to explain the principles of design of public urban spaces and to show the importance of the role of users in the design of their own environment. The work results in guidelines for the design of public spaces in the city that directly involve a user in the process of designing the space in which it resides.

Keywords: public spaces, public life, user role.